

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

G‘ARB VA SHARQ MADANIYATLARI CHORRAHASIDA: FURQATNING INTELLEKTUAL EVOLYUTSIYASI VA MA’RIFIY FENOMENI

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti 2-bosqich talabasi

Axmadjonova Asalxon Akmaljon qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlari Turkiston adabiy muhitining yirik vakili Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqat ijodidagi madaniy transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Shoirning an‘anaviy Sharq islomiy dunyoqarashidan G‘arb sivilizatsiyasining texnologik va ma‘rifiy yutuqlarini e‘tirof etishgacha bo‘lgan murakkab yo‘li adabiy va tarixiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Shuningdek, maqolada shoirning milliy va diniy qadriyatlarni saqlagan holda jahon sivilizatsiyasiga integratsiyalashish g‘oyalari bugungi globallashuv davri kontekstida tadqiq etiladi.*

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmi Turkiston uchun nafaqat siyosiy inqiroz, balki ma‘naviy-madaniy turg‘unlik davri ham edi. Chorizm istilosidan keyingi ijtimoiy manzara mahalliy ziyolilar oldiga qat‘iy talab qo‘ydi: yo eskilik qobig‘ida qolib mahv bo‘lish, yo dunyo taraqqiyoti bilan hisoblashish. Ana shunday tarixiy chorrahada Qo‘qon adabiy muhitining yetuk vakili Furqat o‘zining islohotchi nigohi bilan maydonga chiqdi. Uning ijodi — Sharqning sobit lirizmi va G‘arbning dinamik rasionalizmi o‘rtasidagi o‘ziga xos muloqot maydonidir.

Asosiy qism. O‘rganish jarayonida adabiy-tarixiy tahlil, qiyosiy o‘rganish va biografik metodlardan foydalanildi. Furqatning intellektual poydevori bo‘lgan Navoiy, Jomiy, Sa‘diy va Fuzuliy asarlari uning ilk ijodi bilan qiyoslandi. Shoirning Toshkentdagi faoliyati davomida yozgan "Vistavka xususida", "Gimnaziya", "Teatr xususida", "Vagon" kabi she‘rlari orqali uning dunyoqarashidagi transformatsiya bosqichlari aniqlandi. Shuningdek, "Sayohatnoma" asari orqali Sharq va G‘arb uyg‘unligi masalasi o‘rganildi.

O‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, Furqatning ijodiy yo‘li shunchaki she‘riyat emas, balki yaxlit bir ma‘rifiy fenomen darajasiga ko‘tarilgan:

Furqatning ilk g‘azallarida tasavvufiy ramzlar, ishq va sadoqat mavzulari ustuvorlik qilsa-da, uning zakovati uni shunchaki taqlidchi bo‘lishdan asradi. U mumtoz she‘riyatning qat‘iy qoliplari ichida turib ham, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va jaholatni tanqid qila boshladi. Shoirning 1889-yilda Toshkentga kelishi uning taqdirida burilish yasadi. U rus madaniyati, texnikasi va Yevropa turmush tarzi bilan bevosita yuzlashdi. Shoir poyezdni ("vagon") yoki telegrafni shunchaki mo‘jiza sifatida ko‘rmaydi, balki ularni inson aql-zakovati va ilm-fanning mahsuli sifatida talqin qiladi. "Gimnaziya" she‘rida u G‘arbiy ta‘lim tizimidagi metodika va o‘quvchilarning faolligini madrasadagi turg‘unlikka qarama-qarshi qo‘yadi. Uning uchun ilm - millatni asoratdan qutqaruvchi yagona kuchdir.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

Furqat "Ikki tilni bilmoqlik - boylik" tamoyilini ilgari surib, rus tilini o'rganishni dunyoga chiqish eshigi deb bildi. Muhimi, u G'arbni targ'ib qilganda milliy va diniy qadriyatlardan voz kechmadi.

Furqatning ma'rifiy dunyoqarashi va intellektual evolyutsiyasi tahlili shuni ko'rsatadiki, u o'zbek adabiyoti tarixida "jahon fuqarosi" darajasiga ko'tarilgan ilk ijodkorlardan biri hisoblanadi. Uning qarashlari shunchaki tashqi dunyoga bo'lgan qiziqish emas, balki chuqur madaniy sintez mahsulidir. Shoirning ijodi Sharqqa xos bo'lgan sobit lirizm va an'anaviylik bilan G'arbning dinamik rasionalizmi o'rtasidagi o'ziga xos muloqot maydoniga aylandi. U G'arb sivilizatsiyasini targ'ib qilganda milliy va diniy qadriyatlardan voz kechmadi, aksincha, ularni zamonaviy taraqqiyot bilan boyitish yo'llarini izladi.

Shoirning Hindiston, Turkiya va Xitoyga qilgan safarlari davomida yozgan "Sayohatnoma" asari Sharq va G'arb madaniyatlarining o'zaro ta'sirini o'rganuvchi nodir publitsistik manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, Istanbulda G'arbiy turmush tarzi va Islom madaniyatining uyg'unlashganini ko'rib, o'z vatani Turkiston uchun ham shunday "oltin o'rta" modelini orzu qildi.

Furqat uchun ilm-fan shunchaki ma'lumotlar to'plami emas, balki millatni asoratdan va ma'naviy turg'unlikdan qutqaruvchi yagona kuchdir. U rus tilini o'rganishni dunyoga chiqish eshigi deb bildi va "Ikki tilni bilmoqlik — boylik" degan tamoyilni ilgari surdi.

Shoirning G'arb va Sharq chorrahasidagi falsafiy qarashlari bugungi globallashuv davrida ham o'ta dolzarb ahamiyatga ega. U o'z davrining turg'un ijtimoiy manzarasiga qat'iy talab qo'ydi: yo eskilik qobig'ida qolib mahv bo'lish, yo dunyo taraqqiyoti bilan hisoblashish.

XULOSA

Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqatning hayoti va ijodi Turkistonning intellektual uyg'onish davrini boshlab bergan ma'rifiy fenomen hisoblanadi. Uning an'anaviy islomiy dunyoqarashdan G'arb sivilizatsiyasining yutuqlarini e'tirof etishgacha bo'lgan yo'li o'zbek ma'rifatparvarlik adabiyotining poydevorini mustahkamladi.

Shoirning shaxsiy fojiasi shundaki, u o'z davrida tushunilmadi va umrining so'nggi yillarini Yorkentda, Vatan sog'inchi bilan o'tkazishga majbur bo'ldi. Biroq u qoldirgan intellektual meros - milliy madaniyatni saqlagan holda jahon sivilizatsiyasiga integratsiyalashish g'oyasi - bugungi yangi O'zbekistonning ma'rifiy va ma'naviy poydevorlaridan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Furqat bashorat qilgan ma'rifiy jamiyat sari intilish bugungi kunda davlatimizning strategik maqsadlariga to'la mos keladi.